

Hauziński, Jerzy

"The Assasins : a radical sect in Islam", Bernard Lewis, London 1967 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 63/2, 331-332

1972

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Bernard Lewis, *The Assassins. A Radical Sect in Islam*, Weidenfeld and Nicolson, London 1967, s. X, 166, 8 ilustr.

Dzieje ekstremistycznej sekty assasynów są jednym z najciekawszych epizodów muzułmańskiego średniowiecza. B. Lewis, profesor Uniwersytetu Londyńskiego, zafascynowany już od wielu lat tą niezwykłą tematyką, podjął się w końcu napisania zwięzłej syntezy, która ma ukazać szerokim kręgom czytelników przeszłość owej nizaryckiej gałęzi ismailizmu. Autor zadebiutował w 1940 r. fundamentalnym studium o początkach ismailizmu¹, następnie powyższą problematykę rozwinął w kolejnych pracach², wnosząc wiele nowych elementów koncepcyjnych i merytorycznych w badanym zakresie.

Assasyni odgrywali niepoślednią rolę polityczną w Syrii i Palestynie w okresie krucjat. Z tej przyczyny średniowieczna Europa stosunkowo wcześniej dowiedziała się o ich istnieniu. Legenda o Starcu z Gór i jego korpusie straceńców (arab. sing. *fida'i*) krążyła po Europie popularyzowana przez różnego rodzaju literaturę, poczynając od itinerariów i opisów Ziemi Świętej, poprzez poważne kompendia o treści historycznej, by trafić w końcu do Dekameronu Boccaccia. Toteż nie przypadkiem Lewis swój przejrzyisty i fascynujący wykład rozpoczyna od przypomnienia europejskiego „odkrywcę” assasynów, Burcharda (Gerhard Arudda z Lubeki) ze Strasburga, który w 1175 r. pojawił się na Wschodzie, występując z oficjalną lub półoficjalną misją w imieniu cesarza Fryderyka.

Drugi rozdział książki daje zwięzły przegląd dziejów szyickiej „schizmy”, której późnym następstwem byli również assasyni. Ramy chronologiczne zawierają się w latach 632—1094, tj. od śmierci Muhammada po rozłam w ismailizmie Fatymidów, kiedy to do głosu doszli zwolennicy wyzutego z praw do sukcesji po fatymidzkim kalifie, al-Mustansirze (1036—1094), Nizara, syna tego władcy. Na ich czele stanął dawny misjonarz fatymidzki (da'ī), Hasan ibn Sabbah, Pers o arabskim rodowodzie, przez długie lata głoszący na terytoriach irańskich naukę ismailitów — Fatymidów (tzw. „dawną misję”).

Kolejny rozdział poświęcony jest sukcesom doktryny ismailickiej w wersji głoszonej przez Hasana (w odróżnieniu od dawnego ismailizmu Fatymidów określanej „nową misją”) i utworzeniu namiastek suwerennej państwowości w zajętych przez zwolenników Hasana (assasynów) górskich rejonach Iranu i Syrii. Syria i Iran to dwie ważne strefy polityczne, w których assasyni doszli do dużego znaczenia.

Lewis stoi na pozycjach konsekwentnego idealizmu, kiedy nie odmawiając assasynom wielu postępowych cech w dziedzinie polityki i ideologii dopatruje się w ich ruchu reakcji na konserwatyzm XI wieku, które to zjawisko łączy z „psychologią etniczną” Turków, właściwych suzerenów ówczesnego Bliskiego Wschodu (s. 32). W tzw. „Dniu Zmartchwywania”, ogłoszonym w 1164 r. przez jednego z następców Hasana ibn Sabbaha — Hasana ibn Muhammada (stał na czele sekty w latach 1162—1166), rezydującego na Alamut (Góry Elbrus, pasmo Rudbar, na północ

¹ B. Lewis, *The Origins of Ismailism: A Study of the Historical Background of the Fatimid Caliphate*, Cambridge 1940.

² M.in.: *The Sources for the History of the Syrian Assassins*, „Speculum” t. XXVII, 1952, z. 4, s. 475—489; *Saladin and the Assassins*, „Bulletin of the School of Oriental and African Studies” t. XV, 1953, s. 239—245; *The Ismailites and the Assassins*, [w:] *A History of the Crusades* t. I, Philadelphia 1958, s. 99—132.

od Kazwinu), widzi on wynik ewolucji idei, chociaż dostrzega również kontury społeczno-polityczne tego epokowego momentu w dziejach sekty i, nie neguje roli mas ludowych. Istotna jest uwaga autora, że owe *New Law* wprowadzono szybko w życie na terenie Syrii, co jeszcze bardziej wzmogło polityczną aktywność sekty w tym rejonie.

W rozdziale „Means and Ends” stanowiącym epilog tej zwartej syntezy Lewis wyjaśnia społeczne motywy drastycznych metod zwalczania przeciwników sekty. Ofiary swe gładzili zarówno z pobudek politycznych, jak i ideologicznych. Mord polityczny nie był ich wynalazkiem. Lewis wyprowadza mordy dokonywane przez sektę z praktyk rytualno-sakralnych prastarego Orientu ale dobitnie podkreśla, że dopiero assasyni nadali im charakter planowy, zorganizowany i wręcz systematyczny. *Assasyni succeeded in reshaping and redirecting the vague desires, wild beliefs and aimless rage of the discontented into an ideology and an organization which, in cohesion, discipline and purposive violence, have no parallel in earlier or in later times* (s. 139).

Mimo że autor nowej syntezy dziejów sekty assasynów podjął się ryzykownego kroku — wszak jego amerykański kolega, M. G. S. Hodgson ubiegł go pod tym względem publikując znacznie wcześniej drobiazgową monografię³ — próba powiodła się co najmniej zadawalająco, bowiem Lewis raz jeszcze w sposób ciekawy i oryginalny przedstawił frapującą problematykę.

Jerzy Hauziński

Dyplomatyka wieków średnich, opracowali Karol Maleczyński, Maria Bielińska, Antoni Gąsiorowski, PWN, Warszawa 1971, s. 370, 2 nlb, 26 tabl.

1. Jest to kolejny tom w serii „Nauki Pomocnicze Historii” zapoczątkowanej z inicjatywy Tadeusza Manteuffla. Inicjatywa ta zrodziła się w latach, kiedy nauki pomocnicze, nie tylko w Polsce, przeżywały ostry kryzys i miała za zadanie ów kryzys przełamać, co tak silnie akcentował prof. Manteuffel w swej przedmowie do pierwszego tomu, „Chronologii polskiej”. O tych momentach nie można zapominać, prezentując tom poświęcony dyplomatyce, będący wynikiem zbiorowego, choć nie skoordynowanego, wysiłku trzech autorów.

Prezentowany tom jest trzecią z kolei próbą syntetycznego ujęcia polskiego dorobku w zakresie dyplomatyki. Ani jednak „Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich” Stanisława Kętrzyńskiego (1934), ani „Zarys dyplomatyki polskiej wieków średnich” Karola Maleczyńskiego (1951), nie wywołały poważniejszych dyskusji, których należało oczekiwać. Zarysy te podniosły do rangi zagadnień pierwszoplanowych problem charakteru publicznego polskiego dokumentu w średniowieczu oraz problem kancelaryjności tegoż dokumentu i czasu formowania się w pełni sprawnej kancelarii. Dziś więcej wiemy o formach ustrojowo-organizacyjnych, które inicjowały powstawanie dokumentu, znacznie rozszerzyliśmy znajomość form tegoż dokumentu, ale nadal nie została poszerzona znajomość jego funkcjonowania, a zwłaszcza nie został przekroczony próg chronologiczny, przełom XV i XVI w. W tych zakresach znacznie posunęli badania archiwiści i historycy prawa, wyręczając dyplomatyków, ale niemal z reguły w oderwaniu od problematyki badawczej właściwej dla dyplomatyki, co gorsza niemal zawsze z pominięciem kategorii metodycznych właściwych dla tej nauki. Zdaje się nie ulegać wątpliwości, że zarówno Kętrzyński jak i Maleczyński zdawali sobie sprawę z kon-

³ M. G. S. Hodgson, *The order of Assassins. The Struggle of the Early Nizāri Ismā'īlīs against the Islamic World*, S'Gravenhage 1955.